

ДРАГА БОЈОВИЋ (Никшић)

ЈЕДАН ОСВРТ НА ПРОБЛЕМ КОНГРУЕНЦИЈЕ У ЈЕЗИКУ СРЕДСТАВА МАСОВНЕ КОМУНИКАЦИЈЕ

0. У овом раду ћемо покушати да кроз неке проблематичне случајеве конгруенције у језику мас-медија окарактеришемо овај језик с обзиром на конгруенцију као синтаксичко-семантичку појаву, констатујући притом и тенденције, јер смо се служили материјалом из дужег временског периода. Први дио расвјетљава случајеве конгруенције с конструкцијама којима се изражава количина, други дио се тиче неких појединачних случајева, а трећи оног што условно можемо назвати конгруенцијом која се тиче стила.

1. Познато је да се бројним конструкцијама изражава количина, а када је она већа од један, тада постоји одређена могућност у избору конгруенције. Такве су конструкције: а) са сложеним бројевима с *један*; б) с промјенљивим бројевима: *оба, два, три, четири*, и сложени бројеви с њима; в) с непромјенљивим бројевима: *пет, шест, седам, осам...*, *двадесет, двадесет пет, тридесет, тридесет пет...*, *сто, сто пет, двјеста, триста...*; г) са збирним бројевима на *-оје, -оро: обоје, четворо, осморо...*, итд.¹; д) с

¹ Неки наши граматичари, Т. Маретић, нпр., и не само он, збирне бројеве називају збирним именицама. М. Стевановић у *Савременом српском језику* објашњава ову појаву: с једног гледишта су у праву ови граматичари јер збирни бројеви употребљени сами без имена онога чију количину показују имају функцију самосталних ријечи, а именица која долази уз облик ном. једине ових бројева редовно стоји у облику ген. множине, као и уз основне бројеве од *пет* навише. И онда је број лексичко језгро конструкције са рекцијском вриједношћу, и по томе, мисли Стевановић, збирни бројеви имају карактер именица, и у једини, у којој се једино употребљавају, имају облик само средњег рода. Међутим, оне су и одредбене ријечи због тога што означавају број појмова означених имена уз које стоје. И уз то, они (бројеви) облицима промјене иду заједно с придјевима, и када се употребљавају у множини имају, баш као и придјеви, облике за сва три рода, и тада их сви граматичари, у облицима множине, третирају придјевима. Свакако су то ријечи посебне врсте, различите и од именица и од придјева. И, према Стевановићу, нема оправдања да се зову бројним именицама. И у *Граматици српског језика* Живојина Станојчића и Љубомира Поповића говори се о збирним бројевима којима се „означава тачан број појмова који су означени именицама са значењем младог бића уз које стоје, односно тачан број бића различитог рода”. Стјепан Бабић, говорећи о конгруенцији с количинским ријечима, збирне бројеве на *-оје, -оро (-оро)* назива бројним именицама.

бројним именицама на *-ица*: *обојица, двојица, тројица, четворица, петорица, шесторица, седморица, деветорица...*; *ћ*) с бројним именицама на *-ак*: *десетак, двадесетак, тридесетак*²; *е*) с количинским прилозима: *колико, толико, много, мало, мање, више, доста, највише, безброј...*; *ж*) с количинским именицама – м.р.: *дио, низ, скућ, ... милион, трилион...*, ж.р.: *гомила, грива, хрија, маса, сила, већина...*, с.р.р.: *јатио, стиадо, мноштво...*

1.1. Број *један* се у конструкцијама понаша као и сваки други придјевски атрибут (*један човјек, једна жена, једно дијете*), а то вриједи и за сложене бројеве који се завршавају на *један*: *двадесет један човјек, ... једна жена, ... једно дијете*, и у конгруенцији нема избора: она је у једини према роду именице: *тридесет један човјек је дошао*³, *... једна жена је дошла, ... једно дијете је дошло*.

1.2. Промјенљиви бројеви *оба, два, три, четири* понашају се као придјеви, а у конструкцијама с именицама уз њих долази НАВ (по поријеклу двојина), у облику који је само хомониман с генитивом сингулара, јер „када именица, која није *plurale tantum*, ступа у везу с бројем *два/двѐ*, онда добија један облик који, што се тиче мушког и средњег рода, одговара генитиву сингулара, и, што се тиче женског рода, одговара облику ном./ак./вокатива плурала. <...> За мушки и средњи род то ће бити јасно кад се узме у обзир облик придева у проширеној именској синтагми <...> Што се тиче именица женског рода употреба основног уместо збирног, можда показује да облик именице не може бити плурални“: *двѐ лѐпа гра̀да, двѐ лѐпа бр̀да* (у неодређеном виду) и *двѐ лѐпѐ гра̀да, двѐ лѐпѐ бр̀да; двѐ г̀оре, двѐ лѐпе г̀оре*, али **двѐ гѧ̀ће: двѐје гѧ̀ћѧ̀*⁴.

Тај трећи граматички број, „паукал“, употребљава се у вези с количинама које су веће од један, а мање од пет. Експлицирање количине је обавезно и изражава се конструкцијама с бројевима *два, три, четири*. Дакле, *два, три, четири* не управљају обликом именице, него обрнуто, именица као једини надређени члан захтијева конгруенцију у свим граматичким категоријама својих атрибута. Конструкције с именицама мушког рода одликују се обликом на *-а*, тј. „паукалом“. Зато би, по граматичком слагању, атрибут и дио предиката који разликује род требало

² У раду *Срочност с количинским ријечима* Стјепан Бабић ове бројне именице сврстава у непромјенљиве бројеве, дајући им функционално прилошки карактер. Михаило Стевановић, разматрајући проблем конгруенције, ове облике сматра бројним именицама којима се означава приближан број појмова, како бића, тако и ствари, предмета уопште, свих родова. Љубомир Поповић, у раду *Конгруенција с бројевима*, ове именице назива бројевима којима се изражава приближна количина.

³ Забјелили смо и овакав примјер: На терену су ангажована тридесет један шумар, гдје је предикатски дио у облику који захтијевају бројне конструкције с *два, три* и *четири*. И уз најлогичније тумачење ове погрешке као лапсуса ваљало би, можда, дуж истраживање с аспекта психоллингвистичких момената, које би можда показало да је у питању аналошко преношење.

⁴ О овоме детаљније у раду *О неким њоблемајичним случајевима конгруенције у српскохрватском језику* Ханса Кристијана Микелсена у: Научни састанак слависта у Вукове дане 13/1, Београд, 1984, стр. 75.

такође да стоји у облику паукала, а по слагању по значењу требало би да се јави множина мушког рода. Међутим, размотримо примјере:

Црну Гору је *посјетило* 149 763 туриста⁵.

Закључци су одбијени са 18 гласова „против“, док је 33 посланика *гласало* „за“.

<...> потврдно је *одговорило* 49,2% испитаника, <...> чак 59,2 испитаника *није* *показивала* етничку дистанцу.

У Црној Гори је *евидентирано* 583 избјегла лица.

Количинска ријеч је изражена цифром⁶, па је извјесно да се не ради о збирним бројевима уз које је предикатни придјев у средњем роду. Према томе, по граматичком слагању дио предиката који разликује род у облику је паукала или плурала. У вези са овим се констатује: „Ако уз бројеве *оба, два, три, четири* [и сложене с њима, прим. Д.Б.] долази именица мушког рода, постоји одређена могућност избора: предикат је у множини, атрибут у средњем роду, а предикатни придјев и даља срочност може бити у средњем или мушком роду, све у множини“⁷.

Ако узмемо бројне конструкције *три посланика* и *тридесет три посланика* и пратимо њихово понашање у реченичном контексту с обзиром на конгруенцију предиката, видјећемо да је облик предиката који разликује род идентичан за обе конструкције и у облику је паукала или плурала: *три посланика су гласала (гласали)*; *33 посланика су гласала (гласали)*.

С бројевима *два, три, четири* могу доћи и они којима се изражава сложена бројна количина у процентима. Јасно је да се предикатни дио не може односити само на први дио процентуално означеног броја, а још јасније да се лични дио предиката не може односити на њега, а дио предиката који разликује род на именицу (*није показивала*).

Ако се бројна конструкција схвати као функционално-синтагматски спој са семантичким језгром у њој, онда се може, или пак мора, узети јединство наизглед дјеливих конституената са завршницом релевантном у избору броја (паукала или плурала), јер је то одредива именица уз њу (*процента испитаника*).

1.3. Дискрепанција између структурно-синтаксичких и семантичких односа у конструкцијама којима се изражава количина, а поготово код оних којима је конституент неки од основних бројева, омогућава избор двојачке конгруенције⁸. У таквим конструкцијама управни члан може бити број, а именица је његова допуна, а са семантичког аспекта жижна лексема није број него именица коју број квантификује, па имамо двије конкурентне конгруентно доминантне ријечи – број и именицу: *Ових пет* (конгруенција са именицом) *људи одлази* (конгруенција с бројем).

⁵ Примјери су углавном ексцерпирани из дневних листова Побједа и Политика, а остали су забиљежени из вијести са електронских медија.

⁶ Иван Клајн. *Речник језичких недоумица*. Београд, 1992, стр. 24.

⁷ Stjepan Babić. *Sročnost s količinskim riječima*. – *Jezik* 32/3 (1984), стр. 66.

⁸ Љубомир Поповић. *Употреба кардиналних бројева у српскохрватском језику*. – Југословенски семинар за стране слависте. Књ. 30. Београд, 1979. стр. 19–24.

Расправљајући о овом проблему Звонимир Јанковић указује на семантичке елементе у вези са одређеним типом конгруенције и закључује да се „не може рећи да је и једно и друго слагање исто тако обично и правилно”⁹. Детаљно истраживање у том правцу захтијевало би контекстно-поредбене анализе, па ћемо се стога задржати само на једној оцјени прегледаног материјала која се тиче слагања с бројем као главним чланом синтагме – преовладавање граматичког типа конгруенције:

Досад је *стигло* 15 прогнаних Крајишника.

<...> али је *преостало* 60 слободних мјеста.

Од око 25 пацијената које је оперисао у протекле 4 године 20 је умрло.

Двадесет особа је *повређено* у експлозији.

Пре осам дана *ухађено* је осам особа.

Међу настрадалима *било* је 18 атлетичара.

<...> а солидарност са њима *изражава* и 10 њихових колега.

<...> то нам *ојкрива* 5 необјављених писама, које је Хемингвеј послао свом литерарном заступнику¹⁰.

<...> за 32 слободна мјеста *конкурсало* је 6 кандидата.

<...> уредне папире *добило* је 300 људи.

Правила о конгруенцији уопште показују да је близина, односно удаљеност појединих дјелова који се међусобно слажу важан чинилац у избору конгруенције, па стога може бити говора о контактної и дистантној конгруенцији која је обиљежена дисконгруенцијом агенса и квалификатора/квантификатора¹¹. Но, изгледа у овој врсти стила, и новинарском, и публицистичком, сасвим је обичан тип конструкција с предикатом на првом мјесту, тако да се ред конституентских функција не показује релевантним, као што није битан ни тип именичких фраза заснован на опозицији живо–неживо¹²:

Двадесет пет амбулантних кола и ватрогасних возила *дошли* су да помогну на мјесто несреће.

Преко хиљаду локалних становника *покушало* је да бацањем *сјречи* <...>

1.4. Збирни бројеви *обоје*, *двоје*, *троје*, *четоро* итд. „означавају бића различитог спола, доби, пасмине и врсте”¹³, а по свом облику одговарају једнини средњег рода и данас су више-мање непромјенљиве ријечи. Оба ова момента намећу једнину, средњи род и номинатив. Код семантичке конгруенције разликујемо квантитативне именице које означавају скуп особа и једног и другог пола и збирне бројеве, а ми смо иначе устврдили да постоји помањкање семантичког типа конгруенције с бројним конструкцијама, и додајемо да овом функционалном стилу употреба збирних бројева као језичког средства није својствена као индикатор обиљежавања рода именица:

<...> а у Двору су муслимански војници извели *чети* *странаца* <...>.

⁹ О сложености проблематике в.: Zvonimir Janković. *Nešto o sročnosti*. – Jezik VI/1 (1957), 8–13.

¹⁰ Ови и слични примјери су индикативни у значењском смислу: *то* открива, или *чети* *писама* открива/откривају.

¹¹ Живојин Станојчић. *Синтакса језика Лазе К. Лазаревића*. II. Реченички односи. Београд, 1980, стр. 15–20.

¹² Grevile Corbet. *Слагање предиката са више субјеката у српскохрватском језику*. – Научни састанак слависта у Вукове дане, 12/1, Београд, 1983, стр. 93–102.

¹³ Stjepan Babić. *Sročnost s količinskim riječima*. – Jezik 32/3 (1984), стр. 68.

Двадесет двоје људи је погинуло, а још *шест* је нестало.

У Лескиновој граматичкој *йейторо* људи значи да су на броју мушкарци, или мушкарци и дјеца, или мушкарци, жене и дјеца, па отуда у семантичкој конгруенцији настаје вилиризация, тј, конгруентна ријеч стоји у мушком роду. Затим, има доста именица које једним истим обликом могу подједнако да означавају како лица мушког рода, тако и женско лице: *йуџник, йисац, йосланик, судија*. Истина, уобичајено је да се квантификује основним бројевима (*шридесет йри йосланика*). Понекад је из контекста очигледно да конструкцију с бројем чине појмови означени именицама мушког рода, па збирни број може бити замијењен основним, али, кад је у питању већи број лица различитог рода, зашто квантификатор не би био збирни број?

1.5. Што се тиче бројних именица на *-ица* којима се означавају само мушке особе, разлика у облику и значењу даје различите могућности конгруенције: Двојица министара су *изјавили* <...>, обојица су *излеџела* <...>.

Али, „број *двојица*, компатибилан с називима мушких лица, уноси накнадну информацију о полу лица коју већ носи именички лексем <...>, кад се ради о називима који могу да означавају лица оба пола: *двојица ученика, йријашеља*, или само понавља информацију коју носи именички лексем, кад се ради о именицама које означавају мушка лица: *йројица дечака, младића* <...>”¹⁴.

1.6. Навешћемо и неколико појединачних случајева конгруенције:

Бирао је и *ваша два колеге*¹⁵.

<...> колектив основног суда у Подгорици остао је без узорног радника, *омиљене и надасве йошиџоване колеге* [мисли се на жену].

Томо Маретић у *Грамаџици и сџилисџици хрвајског или срџског језика* говори о конгруенцији с именицама мушког рода на *-а*. У примјерима које наводи такве се именице у једнини слажу као именице мушког рода: *йраведан сџарјешина, овај бесџослица*... Тако је кад се именица на *-а* односи на мушку особу, али се она може односити истовремено и на мушку и женску особу, те се у таквим примјерима те именице у једнини обично слажу као именице женског рода: *йрава будала, џешка пијаница*... У множини је уз такве именице атрибут и промјенљиви дио предиката, који може имати облик за мушки и женски род, само у женском роду, ако је у истој реченици.

У књижевним дјелима XX стољећа и у савременој књижевности не спроводи се увијек слагање тих именица по граматичком, него по природном роду. Па, према томе, могло се чути:

Бирао је *вашу двојицу колега*.

Бирао је *ваше двије колеге*.

Бирао је *ваше двоје колега*.

¹⁴ Hanna Dalewska-Greń, Kazimierz Felezsko. *Месџо бројева у одређивању грамаџичког рода и броја у срџскохрвајском и йоском језику*. – Научни састанак слависта у Вукове дане. Књ. 13/1, Београд, 1984, стр.38.

¹⁵ Алогичном употребом броја *два* хтјела се, претпостављамо, нагласити разлика у роду.

„Баш та именица *колега* воли у множини логично слагање. Такво је слагање именице *колега* разумљиво јер се оно односи само на мушку особу, за женску особу имамо облик *колегица*“¹⁶, односно *колегиница*, па ако имамо ту ријеч, онда би у једнини било логично слагање:

<...> остао је без *омиљене* и *надасве поштоване колегинице*.

1.7. Пале су нам у очи и неколико конструкција с бројевима које се могу издвојити као типичне за језик мас-медија – *два обољела, три случаја, једна особа, дванаест особа, једно лице, три лица* итд.:

На територији Косовскомитровачког округа регистрована су *четири случаја*.

Једна особа је умрла, а *три обољела* су из села Стрвце.

Дванаест особа је повријеђено. Међу повријеђенима је *шеснаест радника* фабрике и *четири особе* из суседне зграде. [Као да радници нијесу особе?! прим. Д.Б.]

Али то не чуди. У инструментаризираним језику јавних комуникација, гдје се успостављање манира незаслужено, али високо цијени, а што је последица мијешања парадигматско-синтаксичких са текстуално-дискурзивним односима, текст се претрпава додатним, из ситуације видљивим информацијама, чиме комуникативност текста трпи штету, или – што је информација вјероватнија, она доноси мање информације.

Умјесто закључка послужићемо се једном Белићевом оцјеном проблема конгруенције: „Конгруенцијом субјекта и предиката, а тако исто и слагање појединих чланова субјекатске и предикатске синтагме, <...> одржава се спољашњим знацима јединство реченице и њених синтагми. Пошто и реченица и њене синтагме имају значењско слагање, то спољашњи знаци нису апсолутно потребни и поменуто формално слагање може бити нарушено у најразличитијим правцима“¹⁷.

А нарушавања може бити све дотле док одређене конструкције можемо подвести под стандарднојезичку и/или општестилистичку норму.

Draga BOJOVIĆ

EIN SICHT AUF DAS PROBLEM DER KONGRUENZ IN DER SPRACHE MASSEN MEDIEN

Zusammenfassung

Die Arbeit ist ein Versuch, mit Bezug auf einige problematische Kongruenzfälle in der Sprache der Massenmedien die Kongruenz als eine syntaktisch-semantiche Erscheinung zu beschreiben, wobei es vor allem darum geht, Entwicklungstendenzen auszumachen, da das untersuchte Material einen längeren Zeitabschnitt umfaßt. Dabei behandelt der erste Teil der Arbeit Kongruenzfälle innerhalb von Konstruktionen zur Bezeichnung der Mengengrößen. Im zweiten Teil berücksichtigt der Autor Einzelfälle, um im dritten stellung zu stilistischen Aspekten der Kongruenz zu nehmen.

¹⁶ Mate Hraste. *Moje kolege ili moji kolege*. – Jezik 2 (1953), стр. 61–62.

¹⁷ А.Белић, *О језичкој природи и језичком развоју*. II, Српска академија наука (посебна издања, књига СССХХ), Одељење литературе и језика, књига 10, Београд, 1959, стр. 85.